

УДК 347

А. ТРОФІМЧУК, ад’юнкт кафедри адміністративного права і адміністративного процесу Львівського державного університету внутрішніх справ

СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНА ТА ПРОФЕСІЙНА ХАРАКТЕРИСТИКА ПОРУШНИКА У СФЕРІ ВИРОБНИЦТВА, ОПТОВОЇ І РОЗДРІБНОЇ ТОРГІВЛІ АУДІОВІЗУАЛЬНОЮ ПРОДУКЦІЄЮ

Анотація. Щодо основних елементів статичної моделі структури та складових особистості адміністративного деліквента – правопорушника у сфері виробництва, оптової і роздрібно торгівлі аудіовізуальною продукцією.

Вивчаючи специфіку адміністративних правопорушень у сфері виробництва, оптової та роздрібно торгівлі аудіовізуальною продукцією, не можна обійтись без вивчення проблем, пов’язаних із суб’єктом, людиною, учасником тих чи інших протиправних проявів.

Метою даної статті є аналіз та комплексне дослідження впливу соціально-психологічних і професійних ознак особистості порушника на виробництво, оптову і роздрібну торгівлю аудіовізуальною продукцією.

Для досягнення цієї мети нами поставлені наступні завдання:

- з’ясувати та систематизувати теоретичні матеріали щодо досліджуваного питання;
- визначити основні ознаки, що характеризують особистість порушника у сфері виробництва, оптової і роздрібно торгівлі аудіовізуальною продукцією.

Дослідженнями даної проблеми в тій або іншій площині займались у різні часи В.Н. Кудрявцев, В.П. Філонов, В.П. Лобзяков, В.А. Юсупов, М.І. Єнікеєв, В.Л. Васильєв, Г.Г. Шиханцов¹.

Так, В.Н. Кудрявцев, вивчаючи особистість порушника, вказував на наявність наступних ознак:

- соціально-демографічні;
- кримінально-правові;
- соціальні прояви в різних сферах суспільного життя;
- моральні властивості;
- психологічні особливості [1].

Соціально-психологічна і професійна характеристика особи порушника вимагає визначення структури, що важливо для з’ясування ролі механізму протиправної поведінки.

© А. Трофімчук, 2007

¹ Див. Кудрявцев В.Н. Генезис преступления: Опыт криминологического моделирования: Учебное пособие для вузов. – М.: Изд. дом “Форум”, 1998. – 216 с.; Криминология: Учебник для юридических вузов ; под ред. А.И. Долговой. – М.: Изд-во Норма, 1999. – 780 с.; Филонов В.П. Социология криминологии: исторические, философские, юридические, управленческие аспекты. – Д.: Донецкий ин-т внутренних дел МВД Украины, 1999. – 244 с.; Филонов В.П. Состояние, причины преступности в Украине и ее предупреждение. – Донецк: Донецкий ин-т внутр. дел. – 1999. – 640 с.; Криминология и административная юрисдикция милиции: учебное пособие ; под ред. проф. В.П. Лобзякова. – М.: Закон и право, 1998. – 205 с.; Юсупов В.А. Теория административного права. – М.: Юр. лит. – 1985. – 160 с.; Енікеєв М.І. Юридическая психология: учебник для вузов. – М.: “Норма Инфра”, 2000. – 502 с.; Шиханцов Г.Г. Юридическая психология: учебник для вузов, Московский государственный ун-т им. М.В. Ломоносова. – М.: Зерцало. – 2000. – 344 с.

Розрізняють статичну і динамічну структури особистості. Під статичною структурою розуміється відвернута від реально функціонуючої особистості абстрактна модель, що характеризує основні компоненти психіки індивіда. Підставою для виділення параметрів особи в її статичній моделі є відмінність всіх компонентів психіки людини за ступенем їх представленості в структурі особи. Аналізуючи погляди психологів, учених-кримінологів, адміністративістів, можна погодитися із виділенням у науковій літературі таких складових особистості адміністративного деліквента [2, 3]:

1. Біофізіологічні ознаки (стать, вік, фізичні особливості конституції, стан здоров'я, генетичні особливості).

Біологічна природа людини – необхідна умова індивідуальності особистості, що визначає її самобутність і неповторність. Відомо, що деякі істотні психологічні характеристики людей мають генетичний характер. Від генетично обумовлених властивостей і особливостей, психофізіологічних можливостей індивіда залежить багато в чому те, що він бере з навколишнього середовища, конкретних умов життя і виховання та інших обставин, з якими йому доводиться стикатися на життєвому шляху. Важливе значення має також генетично обумовлений ступінь активного опору негативним явищам навколишнього середовища. Багато психічних особливостей і біологічно обумовлені властивості людини знаходяться під визначальним впливом соціальних чинників. Причиною здійснення правопорушень, як відомо, є лише соціально придбані негативні риси особистості. Несприятливі особливості окремих психічних процесів, станів і біологічно обумовлених властивостей можуть лише сприяти дії цієї причини.

Важливим компонентом, на якому ми хотіли б зосередити свою увагу, є вік. Вікова характеристика правопорушників дозволяє судити про протиправну активність різних вікових груп, про особливості поведінки людей різного віку, про специфіку вікового складу, так як вік, без сумніву, важливий для розуміння поведінки людей, їх потреб, життєвих пріоритетів, що пов'язано з особливостями кожного етапу соціалізації людини, виконання нею тієї чи іншої соціальної ролі. З віком змінюються його соціальні функції, звички, характер, способи реагування на конкретні ситуації.

З проведеного аналізу вбачається, що порушниками в сфері виробництва, оптової та роздрібною торгівлі аудіовізуальною продукцією є населення України, більшість з якого чоловіки – 66%. Вік порушників: 1) 18-24 років – 21,4 %; 2) 25-29 років – 30,4%; 3) 30-39 років – 34 %; 4) 40-49 років – 10,6 %; 5) 50 років і старше – 3,6 %.

При цьому відзначимо, що виходячи з вивчених нами матеріалів справ, осіб, що вчинили порушення авторських прав на аудіовізуальні твори, у віці до 18 років не зустрічається. Це свідчить про те, що вказаний тип правопорушень вчинюється особами соціально зрілими, такими, що мають певний соціальний статус та досвід роботи.

Вік найнятих працівників, як і їх роботодавців, коливається в широких межах (18-55 років), проте їх середній вік набагато менший, ніж роботодавців.

У більшості випадків (80 %) вік цих осіб становить від 18 до 30 років. Понад 10 % розповсюджувачів контрафактної продукції (характерно для прокатів) – у віці 50 років і старше.

2. Соціально-демографічні ознаки (вік, стать, рівень освіти, соціальне походження та положення, рід занять, рівень матеріального забезпечення та ін.).

Дані про статевий склад порушників дає характеристику “питомої ваги” в деліктності серед жінок та чоловіків, вказують на вчинення пріоритетних проступків особами різної статі. Вікова характеристика порушників дозволяє оцінювати деліктну активність різних вікових груп, говорити про особливості протиправної поведінки людей різного віку. Все це

допомагає підвищити конкретність та ефективність попереджувальної роботи серед різних вікових груп населення – неповнолітніх, молоді, людей похилого віку і т. д., враховуючи вікові особливості психології, побутових умов життя.

Дані про освіту свідчать про залежність протиправної поведінки від рівня освіти та інтелектуального розвитку, які впливають на коло потреб, інтересів, поведінку.

У числі соціально-професійних характеристик людини питання про освітній ценз має особливе значення. Відомо, що освітній рівень різних категорій правопорушників неоднаковий і знаходиться в певному зв'язку з характером протиправних дій. Результати дослідження показують, що освітній рівень правопорушників досить високий: понад 50 % мають вищу або незакінчену вищу освіту або вчаться у вищих навчальних закладах; стільки ж, тобто понад 50 %, мають середню або середньо-спеціальну освіту.

Високий освітній рівень правопорушників розглядуваної категорії обумовлений рядом обставин. Перш за все сам характер більшості проступків у сфері виробництва оптової і ринкової торгівлі аудіовізуальною продукцією вимагає певного рівня розвитку, освіти і серйозного осмислення.

Всі порушники мають постійне місце проживання: 89 % – місцеві жителі, які проживають у містах або навколишніх населених пунктах, де здійснюють протиправну діяльність; 11 % вчинюють правопорушення в інших районах. Останнє характерне тільки для випадків продажу контрафактних екземплярів аудіовізуальних творів.

Суттєво змінився і соціальний склад осіб, що вчинили правопорушення у сфері виробництва, оптової та роздрібною торгівлі аудіовізуальною продукцією. Це пов'язано з кризою виробництва, розвитком приватного сектору економіки, відходом більшої частини спеціалістів із державного сектору економіки у приватні структури. Дані про соціальне походження та рід занять осіб, які вчиняють проступки, також дуже важливі. Вони показують, в яких соціальних сферах, групах більш поширене вчинення адміністративних проступків. Ці дані орієнтують нас на виявлення деліктогенних факторів, специфічних для різних груп населення.

Понад 70 % мають середню або середньо-спеціальну освіту (або вчаться в середньо-спеціальних навчальних закладах), 30 % – вищу або незакінчену вищу освіту. Понад 50 % працівників знаходяться в законному шлюбі.

Всі працівники, як і порушники, мають постійне місце проживання, є місцевими жителями.

3. Деліктно-правові ознаки – це дані про скоєння в минулому адміністративних проступків та злочинів, про характер цих злочинів або проступків, дані про спрямованість, мотивацію. Про це говорять статті 280 та 282 КУпАП України. В них чітко визначені обставини, які треба з'ясувати під час розгляду справи про адміністративне правопорушення та про обов'язок усунення причин та умов скоєння адміністративних проступків відповідними державними органами. Вивчення цих ознак сприяє більш вірному з'ясуванню причин та умов скоєння проступків у цілому і – більш ефективного застосуванню адміністративних стягнень та індивідуалізації адміністративної відповідальності.

Більшість з правопорушників раніше не судима (95 %). Лише окремі особи (2 %) притягувалися до кримінальної відповідальності. Дві і більше судимостей ніхто не мав. Деякі з них раніше притягувалися (у тому числі і неодноразово) до адміністративної відповідальності за порушення авторських прав.

4. Психологічні та моральні ознаки (тип нервової організації, емоційна збудженість, психологія між особистісного спілкування, моральні переконання, ціннісні орієнтації). Саме ці ознаки дозволяють глибше пізнати внутрішній зміст особистості. В першу чергу

йдеться про світоглядні й етичні риси і властивості: погляди, переконання, ціннісні орієнтири, життєві прагнення і очікування. Світоглядна позиція не тільки визначає загальну спрямованість особистості, її цілеспрямованість, але й позначається на всій сукупності особливостей поведінки і дій, звичок і схильностей. Людина стає особистістю лише тоді, коли у неї вироблена певна система поглядів з основних питань суспільного буття, життя і діяльності.

У цьому плані при вивченні особистості правопорушника особливе значення мають наступні положення.

По-перше, усталене ставлення до різних соціальних і моральних цінностей (до трудових обов'язків, власності, сім'ї, дітей, що оточують, і т. п.).

По-друге, рівень, характер і соціальна значущість потреб (соціально корисні і виправдані або соціально шкідливі, невиправдані) і обраних способів їх задоволення (легальні, неправомірні, суспільно небезпечні).

В основному правопорушники мають “благополучний” соціальний портрет. Вони не перебувають на обліку в психоневрологічному і наркологічному диспансерах.

Як і самі порушники, найняті робітники мають “благополучний” соціальний портрет. Вони не перебувають на обліку в психоневрологічному і наркологічному диспансерах, практично ніхто з них не судимий.

Несприятливі сімейні відносини завжди виступають одним із факторів, що сприяє за певного збігу визначених умов вчиненню правопорушень. У ряді публікацій кримінологи вказують на високу питому вагу неодружених громадян, що вчинили ті чи інші правопорушення [4]. За результатами нашого дослідження, серед правопорушників, які вчинили проступки у сфері виробництва, оптової і роздрібної торгівлі аудіовізуальною продукцією, близько 65 % осіб знаходяться в законному шлюбі, багато хто має дітей. Певною мірою таке положення корелюється із “зрілим” віком більшої частини цих осіб, а також із самим характером антисуспільної поведінки.

5. Для характеристики особи порушника суттєві також особливості його інтелектуальних, емоційних та вольових якостей. До інтелектуальних відносяться: рівень розумового розвитку, обсягу знань, зміст та різноманітність інтересів особи. Емоційні якості особи: сила, врівноваженість нервових процесів (темперамент), динамічність почуттів, ступень емоційної збудженості, реакція на різні роздратування. Вольові якості особи: уміння регулювати свою діяльність, здатність приймати рішення, вміння досягати цілей своєї діяльності. Це виявляється в таких якостях, як цілеспрямованість, активність, рішучість, енергійність.

6. Соціально-рольові ознаки (сімейний стан, коло спілкування, професія, місце роботи, положення особи в різних соціальних групах і т. д.). Під соціальною роллю прийнято розуміти реальні соціальні функції конкретної особи, обумовлені її положенням у системі суспільних відносин і приналежністю до певних соціальних груп. Соціальна роль пов'язана з певним соціальним статусом людини, її обов'язками і правами. Відповідно до соціального статусу від кожної людини очікується певний спосіб її поведінки і вчинків. Невиконання ролевих розпоряджень може викликати конфлікт між особою і суспільством або її оточенням.

Оскільки діяльність з незаконного використання аудіовізуальних творів пов'язана з постійним отриманням прибутку, 75% порушників мають свідоцтво фізичної особи-суб'єкта підприємницької діяльності або є директорами комерційних організацій, що займаються в основному незаконним розповсюдженням (а нерідко й відтворенням) аудіовізуальних творів. У зв'язку з цим, саме приватні підприємці будуть являтися

особливим об'єктом нашого дослідження. Це зумовлено також і наступними обставинами:

- особливим положенням у суспільстві, пов'язаним із участю в ринковій економіці;
- високим ступенем активності;
- певною нестабільністю складу даної групи. У неї постійно вливаються особи, що раніше відносилися до осіб, які не мають постійного джерела доходу, і навпаки, частина приватних підприємців переходять із своєї групи в інші, зокрема, які складаються з осіб без постійного джерела доходу.

Відомо, що вчинення правопорушень з отриманням доходу у великих розмірах неможливо без корупційних зв'язків у державних структурах. Саме особистість корупціонера характеризується підвищеним ступенем суспільної небезпеки, яка обумовлена не лише матеріальною шкодою, яка завдається їх протиправною діяльністю, але й іншими соціальнонегативними наслідками. Наділення категорії посадових осіб у силу займаного положення достатньо широкими повноваженнями і можливість безконтрольного та довільного їх використання суттєво збільшують шкоду. Саме міцні легальні позиції таких осіб, на нашу думку, суттєво полегшують використання в протизаконних цілях ряду економічних важелів і методів господарювання в поєднанні з нелегальними методами, а це в свою чергу обумовлює значне зростання масштабів протизаконної діяльності, служить певною гарантією її “прибутковості”, забезпечує функціонування організованих злочинних груп та їх захист від викриття. За проведеним дослідженням, частка таких осіб становить близько 8,3 %. Ці особи працюють у різних державних установах та організаціях, зокрема на начальницьких посадах, що дає їм можливість незаконно скоювати правопорушення за допомогою своїх підлеглих.

Близько 5 % порушників працюють у добросовісних приватних підприємств по розповсюдженню екземплярів аудіовізуальних творів і, користуючись цим, без їх згоди незаконно поширюють принесені з собою контрафактні екземпляри аудіовізуальних творів. У вищих навчальних закладах вчать 5 % порушників, а 6,7 % осіб ніде не вчать і не працюють під час вчинення правопорушень.

Понад 85 % з числа приватних підприємств займаються виключно незаконним використанням аудіовізуальних творів (в основному, прокатом і продажем), а нерідко ще і незаконним використанням музичних аудіозаписів і комп'ютерних програм. Частина підприємств (17,8 %) мають два, три і більше місць з прокату і (або) продажу аудіовізуальних творів. На питання: “Чому займалися незаконною діяльністю по прокату аудіовізуальних творів?” – порушники відповідають наступне:

а) не знав, що дані дії незаконні – 3,5 %;

б) займався прокатом тільки на законних підставах і не знає, як до нього потрапили контрафактні екземпляри, які вилучили співробітники правоохоронних органів – (9 %);

в) умисно займався незаконною діяльністю (як правило, через важке матеріальне становище – 53,8 %). При цьому 61,5 % з них пояснили, що прагнули займатися прокатом на законних підставах, але це виявилось економічно не вигідно;

г) відмовляються відповідати – 3 %.

При цьому в більше як 60 % випадках порушники разом з контрафактними екземплярами здають в прокат і екземпляри аудіовізуальних творів, на прокат яких у них є договори з правовласниками.

Відзначимо, що правопорушники нерідко у виправдання своїх незаконних дій заявляють, що такою ж діяльністю з прокату і (або) продажу займається багато хто, але нікого до відповідальності не притягують.

У зв'язку з тим, що порушники (як правило, приватні підприємці) прагнуть збільшити прибуток від своєї діяльності з незаконного використання аудіовізуальних творів, досить часто вони наймають працівників (у 63 % випадків). При цьому вони в 53 % випадків наймають 1 працівника, в 20,6 % – 2 працівників, а в 26,4 % – 3 і більше працівників.

Як правило, чим більше працівників у порушника, тим у більших масштабах здійснюється порушення авторських прав і тим вищий прибуток від такої протизаконної діяльності. При цьому наймаються не тільки продавці та реалізатори, але й кур'єри, водії, оператори, бухгалтери, настроювачі апаратури і т. п.

Найняті особи часто працюють без оформлення трудових договорів, особливо якщо вони є родичами або знайомими злочинців. Разом з тим, коли договори все ж таки укладаються, вони, як правило, мають фіктивний характер. У 62 % випадків порушники вважають за краще наймати до себе на роботу осіб жіночої статі, оскільки їх діяльність в основному пов'язана з реалізацією контрафактної продукції населенню. Проте, операторами з тиражування, настроювачами устаткування, кур'єрами, водіями є в основному чоловіки.

За місцем навчання і роботи (як правило, тім, що передуючої здійсненню порушень авторських прав на аудіовізуальні твори), а також за місцем є проживання вони характеризуються позитивно.

Вилучення будь-якого із компонентів (підсистеми) порушує цілісність всієї структури особистості. Жоден з них не може існувати самостійно. З цього виходить, що всі компоненти знаходяться в певних взаємовідносинах і взаємозалежностях, завдяки чому ми маємо справу не з їх простою сумою, а зі складною сукупністю елементів, що створюють структуру особистості правопорушника, в нашому випадку порушника у сфері виробництва оптової і роздрібною торгівлі аудіовізуальною продукцією.

Звичайно, наведена вище структура одна із можливих, оскільки вичерпний перелік характерних рис (ознак) правопорушників дати неможливо, тому що його не існує. У цьому контексті підтримуємо думку В.Н. Кудрявцева: важливіше інше *“виявити основні і характерні особливості осіб, що роблять подібні та інші порушення реальністю, а також звернути увагу на ті риси суспільної психології, які створюють для них сприятливі умови”*[5].

Проводячи дослідження особистості порушника у сфері виробництва, оптової і роздрібною торгівлі аудіовізуальною продукцією, ми зіткнулися із складністю визначення ряду ознак, що характеризують таку особистість. У першу чергу це викликано тим, що на даний час відсутня достатня статистична інформація щодо особистості досліджуваного порушника, яка могла б бути використана в аналітичних цілях.

При вивченні справ про адміністративні правопорушення про незаконне розповсюдження примірників аудіовізуальних творів, фонограм, відеограм, комп'ютерних програм, баз даних (стаття 164-9 КУпАП України) були одержані певні дані, що характеризують особистість правопорушників.

Використана література

1. Кудрявцев В.Н. Причины правонарушений /АН СССР, Ин-т государства и права. – М.: Наука. – 1976. – С. 32.
2. Бугайчук К.Л. Адміністративні проступки: сутність та організаційно-правові заходи їх профілактики: дис. канд. юрид. наук: 12.00.07, Нац. ун-т внутр. справ. – Х., 2002. – С. 95-96.

3. Криминология: Учебник для вузов ; под ред. проф. В.Д. Малкова. – [2-е изд., перераб. и доп.]. – М.: ЗАО “Юстицинформ”, 2006. – С. 84-91.
4. Личность преступника: учебник. – М., 1975. – С. 125.
5. Кудрявцев В.Н. Генезис преступления: Опыт криминологического моделирования: учебное пособие для вузов. – М.: Изд. дом “Форум”, 1998. – 216 с.
6. Еникеев М.И. Юридическая психология: учебник для вузов. – М.: Изд. группа “Норма Инфра”, 2000. – 502 с.
7. Криминология и административная юрисдикция милиции: учебное пособие ; под ред. проф. В.П. Лобзякова. – М.: Закон и право. – 1998. – 205 с.
8. Криминология: Учебник для юридических вузов ; под ред. А.И. Долговой. – М.: Изд-во Норма, 1999. – 780 с.
9. Филонов В.П. Состояние, причины преступности в Украине и ее предупреждение. – Донецк: Донецкий ин-т внутр. дел, 1999. – 640 с.
10. Филонов В.П. Социология криминологии: Исторические, философские, юридические, управленческие аспекты / В.П. Филонов, О.И. Коваленко, А.В. Филонов. – Донецк: Донецкий ин-т внутр. дел, 1999. – 244 с.
11. Шиханцов Г.Г. Юридическая психология: учебник для вузов. – (Московский государственный ун-т им. М.В. Ломоносова). – М.: Зерцало. – 2000. – 344 с.
12. Юсупов В.А. Теория административного права. – М.: Юр. лит. – 1985. – 160 с.

~~~~~ * * * ~~~~~